

להבין שמועות

בפירוש רבוה"ק על הושענא יודעי בין שעות

(בסיוט אל למשיח)

הרב אליעזר פרידמן

לכבוד מערכת הוגי תורה הנכבדה הע"י העמלים רבות לברר מקחן של צדיקים, מאמרי רבוה"ק והליכותיהם בקדוש, להאיר מאורם ולבאר דבריהם המאירים ומשמחים כל ישרי לב.

באתי בזה בזמן שעדיין מרחשים שפתותינו את תפלות ורגשי הימים הנוראים, לבוא ולחדש מקור וביאור חדש למה שידוע ומפורסם שרבוה"ק (מרן מהרי"ד ומרן מהר"א) ז"ע מרגלא בפומייהו לומר בשם הגה"ק רבי שלום שרעבי ז"ע את מה שהיה אומר בדרשה בשעת התקיעות, שעל ידי תשובה שעושים ישראל בעת תקיעת שופר אפשר לתקן את כל העונות כולל גם את עון חילול השם, ולתקן ממש הכל מחיים וזוהי פי' מרן מהרי"ד ז"ע (לקט אמ"ק סוכות) את תפלת ההושענא (אל למשעות) "יודעי בין שעות" הנהנו שיש שעות שאפשר לתקן את הכל בחיים חיות וכדברי הרש"ש זצ"ל בשעת תקיעת שופר.

ורבים טובים תמהו על זה שהרי בספר הקדוש והבהיר נהר שלום (דף לט.) כתב רק בזה הלשון: כי שיערי תשובה היום הם פתוחים כי אותה אנוחנו מבקשים כחיות הזה וכן "כי התעוררות תשובה מעט היום הוא כנגד טורח גדול בזמן אחר". ולא הזכיר שם הרש"ש כלל מענין של ארבעה חילוקי כפרה, ושתיקת שופר הוא עת רצון לתקן עכשיו את כל מה שאי אפשר לתקן בכל ימות השנה כולה, ע"ש.

והלום ראיתי מביאים ראיה לדבר בתוך דבריו של הנהר שלום במה שאמר ז"ל: ונראה שאפילו יהיה בידו של האדם חטא מהחטאים המעכבים את התשובה, כגון שהיה סיבה להחטא את חבריו ע"ל. וציינו לזה מה שפי' רש"י בגמ' יומא (פו.) אהא דקתני בברייתא דרבי ישמעאל גבי חילוקי כפרה שמי שיש בידו עון חילול השם דרך המיתה ממרקת, ופי' רש"י ע"ז ב"ד חילול השם – "חוטא ומחטא אחרים", ע"כ. וזוהי נמצא לכאורה מבואר שהנהר שלום מדבר כאן ומתניח גם מחטא הנזכר של חילול השם הנורא.

אך הדבר תמהו מאת פרשן כן דבריו ומכמה סיבות שאפרטם.

א) ברור שרש"י הק' לא מיייר כלל מאדם פרטי שגרם לחבירו לעשות חטא, שהרי בגמ' שם בסמוך אתי לפרושי את עון חילול השם האמור בברייתא מקודם באומרו, "היכי דמי חילול השם – אמר רב כגון אנה אי שקילנא בישרא מטבאח ולא יהיבנא דמי לאלתר וכן רבי יוחנן אמר כגון אנה דמינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפלין" וכמו שפי' רש"י (ב"ד) ולא יהיבנא וכו' (אנה) שם ענינו, שבני אדם למדים מגדולים אלו לזלזל במצוות ורש"י מקדם שלא פירש הדבר טעם את עצמו על המבואר, בהמשך הסוגיא וכדרכו בכל מקום.

ב) האמת יורה דרכו שרש"י בעצמו בגמ' שבת (לג.) ב"ד חילול השם כתב בהדיא ז"ל: אדם גדול שבני אדם למדים הימנו ואינו נזהר במעשיו מקודם הקטנים מלזלזל בתורה על ידו ואומרים זהו מבין שאין ממש בתורה ובמצוות, ונמצא השם מתחלל, נעשה דבריו חולין. וכן פי' רש"י ז"ל באבות (פ"ד מ"ד) בחילול השם – כגון תלמיד חכם המזדלזל בפני בני אדם, דמתוך שהוא ת"ח למדים בני אדם ממנו ומעשיו ונמשכים אחריו, ונמצא ש"ס מחולל על ידו, ואומרים ראו זה שלמד תורה כמה מעשיו מקולקלים.

ג) זה לשון הרבינו יונה באבות (שם), חילול

השם האמור בתלמוד הוא פרהסיא, ולפי חשיבות האדם הוא חילול דבר קטן, וכדאמר ביומא היכי דמי חילול השם כגון אנה וכו', לכן החכמים ואנשי השם צריכין לשמור מעשיהם על כל שאר בני אדם, וכל איש כפי מעלתו.

וכן מבואר ברמב"ם הלכות יסוה"ת (פ"ה ה"א) ובסחמ"צ לאורן ס"ג, ובריטב"א (ר"ה טז: ד"ה ויש) ובדרינו עובדי' מברטנורא אבות (פ"ה מ"ט) שרק באדם גדול יהא נחשב לחילול השם כי יבואו אנשים אחרים ללמוד ממנו לזלזל במצוות.

ואף לדעת החיים שאל (שו"ת ח"ב סי' מ"ג אר"ד) להחיד"א, שלא צריך שיהא באמת אדם גדול אבל ע"כ בעי שיחשבו אותו האנשים לגדול, וזוהי אתי שפיר איך אמר רב "כגון אנה" שלכאורה איך הראה על עצמו שהוא תלמיד חכם, אלא כוונתו לפי דעת בני אדם שמעריכים אותו לתלמיד חכם.

ואכן בשאלתות (סי' קס"ז) גרס באמת "כגון תלמיד חכם" ולא כגון אנה ע"ש.

ד) הרמב"ם מונה חטא זה שהוא מכ"ד דברים שמעכבים את התשובה בפ"ח מהל' תשובה, ומסיים שם שאם עשה עכ"פ תשובה הרי הוא בעל תשובה גמור ולא כמי שחילל את השם שכתב בפ"א ה"ד (שם) שאין לו כפרה גמורה עד שימות. ומכל זה מבואר שאין שייך באדם פשוט הגורם לחבירו לחטוא ליחשב לל משום עון חילול השם, וכך הוא פשוט הדברים בסוגיא, וא"כ הדרא קושיא לדוכתיה.

וראה בספר תכין לבס (על ימי הרחמים והרצון עמ' עג, קה) שהראש ישיבה הגה"ח מו"ה שלום בראנדער זצ"ל העיר גם בזה כי בספר נהר שלום לא כתוב כך, ומסיק שזה לא נאמר כלל מפני רבוה"ק וזה כנראה נכתב ע"פ טעות ע"ש.

אך מה נעשה שכבר מובא כן בשם מרן מהרי"ד ז"ע לפרש בזה את ההונוא "יודעי בין שעות" כנזכר, ושכמה משמשים בקדוש העידו שבאיהו שנים עיון מרן מהרי"ד ז"ע בספר נהר שלום לפני התקיעות בחדרו הק' פנימה, וכן הובא בלוח תמידים כסדרם בהכנה לתקיעת שופר, וידוע לכל כמה דקדוק רבוה"ק בלשונם הטהור.

והנראה לענ"ד בביאור עומק כוונתם ובהקדם עוד חידוש שהיה מרגלא בפומיה דמרן מהר"א ז"ע לומר בדרשת כל דרי בשם אביו רבינו מרן מהרי"ד זצוק"ל, דאע"פ שאמר ז"ל ביומא (פו.) שעל עון חילול השם לא מהני תשובה מחיים, אמנם מבואר ברמב"ם (פ"א מהל' תשובה ה"ב) דשערי המשתלח היה מכפר אפילו על חטא' והוסף בקדשו אז, דכיון דמבואר בספרי (פ' האזינו) על הפסוק

כשעירי עלי דשא – מה שעיריכם מכפרים אף דברי תורה מכפרים, אם כן לדברי תורה בימינו יש הכח כמו לשעיר המשתלח בזמן הבית, ונמצא על ידי לימוד התורה מהני תשובה אף בחיים חיות על עון חילול השם, ויש עוד קו"ח שתורה מכפרת על הכל, כמבואר ב"ד"ה (יח.) שכפרת תורה עדיפא על כפרת קרבן. ותמה טובא על דברי מרן ז"ל אלו בספר עקבי חיים (סי' ס"ב) להגאון ר' חיים יעקב קלפחולין, דברמב"ם לא נמצא כלל מבואר כן, ואדרבה יש להוכיח להיפך, מהא דכתב (פ"א מתשובה ה"ב) דשעיר המשתלח מכפר על כל עבירות שבתורה וכו', ולא פירט אפילו כשחילל את השם בשעה שעבר העבירה, וכמו שביאר בהלכה ד' שם, דעון חילול השם אינו מתכפר לו עד שימות, והיה להרמב"ם לבאר להדיא דשעיר המשתלח מכפר אפילו על עון חילול השם, אלא דהאי משמע דבעון חיה"ש אין חילוק בין היכא דאיכא שעיר לבין היכא דליכא שעיר,

ומזה מסיק דכנראה לא נמסרו דברי רבוה"ק בדקדוק, ונראה שם שמצא לשון הרע"ב ביומא סוף פ"ח מ"ח ש"ל להדיא ששעיר המשתלח מכפר גם על עון חטא' אך ברמב"ם אינו מבואר כן, וכנראה שנעלם ממנו דברי הרמב"ם בפ' המשינות סוף יומא ש"ל כהרע"ב, והלחם יהודה והמשנה כסף בריש הל' תשובה, ועי' דגל ראובן (ח"ב סי' ז') שהפסוק (ויקרא ט"ו, ל"ד) מכל חטאתם אחת בשנה נאמר בזמן המקדש שהתקיימה מצות שעיר המשתלח.

אמנם מצאתי בעז"ה מביאים שמרן מהר"א ז"ע ביאר את מקור הדבר היכן למד כן ברמב"ם בהפלא, והוא מדכתב הרמב"ם ששם ששעיר המשתלח היה מכפר על שבעות שוא ושקר דאע"פ שאין בה כרת הרי היא מן החמורות, ומבאר מרן ז"ע במילים ספורות כך: "שהרי שבעות שוא ושקר הוא עון חילול השם" וכוונת דב"ק שהרמב"ם בהל' יסוה"ת (פ"ה ה"ד) ביאר הטעם שבשבעות שקר נאמר בתורה (ויקרא יט, ב) ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך – שהיא עבירה שאין בה שום הנאה אלא להכעיס, וכן בכל עבירה שהיא להכעיס יש בה ענין של חילול השם, וכ"כ בסהמ"צ לאורן ס"ג, ע"ש. ובהלכות שבעות (פ"ב ה"א וה"ב) כ' עוד ז"ל: אע"פ שלוקה הנשבע לשוא ... אין מתכפר להן עון השבעות כולה... עד שיתפרע ממנו על השם הגדול שחילל שנאמר וחללת וכו', ובהל' ב' כתב עון זה מן החמורות הוא, כמו שביארנו בהלכות תשובה – אע"פ שאין בו לא כרת ולא מיתה ב"ד, יש בו חטא המקדש שהוא גדול מכל העונות, ובהשגות הראב"ד פליג עליו שם.

ומזה למד מרן ז"ע שמה שכתב הרמב"ם כמו שביארנו בהל' תשובה הכוונה הוא לדברי הרמב"ם שבריש הל' תשובה שהיא עבירה מן החמורות – היינו מצד חילול השם ממש שאינו מתכפר לו העון עד שימות, ולשון הרמב"ם בהל' שבעות "עד שיתפרע ממנו על השם הגדול שחילל" מבאר כ"ק מרן ז"ע בפשוטות שקאי רק על מיתה שממקרת את העון, ודו"ק. וכן העיר לזה המנחת חינוך (יתרו סוף מצוה ל') על מצות שבעות שוא, ז"ל: עי' ר"מ פ"א מהל' תשובה ה"ב כת ג"כ דהוא מן החמורות – אם כן לא מהני תשובה וגם יו"כ ואפילו יסורים גדולים לא מכפר כי הוא חילול השם ואינו מתכפר לו רק המיתה ממקרת ע"כ. וכן עי' להלן מצוה שס"ד דשבעות שוא שאני מכל הלאוין ויש לה דין חמור כדין כריתות וחילול השם.

שוב מצאתי גם בהעמק שאלה להנצי"ב מוואלאזין (יתרו שאלתא נ"ג אות א') שפי' את דברי הרמב"ם בהל' שבעות כביאורו של כ"ק מרן ז"ע ש"ל לא פירט הרמב"ם לאו דלא תשא משאר חייבי לאוין מכל מקום הנשבע בב"ד ולבעל דין לשקר, הרי הוא מחלל שם שמים, וכבר יצא מעיון נשבע לשוא לעון היותר חמור שהוא חילול השם, והא נכלל בהחלוקה הרביעית, שאפילו יסורים אינם ממקרים עד שימות, ולזה כוון הרמב"ם בהל' שבעות, עד שיתפרע ממנו כראוי – פ' עד שימות ולא כהלחם משנה [שפי' שם בסוף ה"א] דהכוונה מלקות שבמקום מיתה עומדת, דלא ס"ל שהוא ממש עון חטא' ולשיטתו פ' הלח"מ בהל' תשובה (פ"א ה"ג ד-ד) שהראיה היא מהא דלא הוסיף הרמב"ם בשעיר המשתלח שצריך גם לתוספת יסורים מההמשנה בריש שבעות דשעיר המשתלח מכפר גם על החמורות ללא יסורים ע"ש.

ומעתה פוק חזי שספר פלא יועץ (ערך ראש השנה) ציטט מלשון דרשת הרש"ש זה לשונו הטהור: (ד"ה אלא) ועדיין לא נטהרנו מנגע צרעת, עון שנאת חינוס, ולשון הרע, הקשה מע"ז ג"ע ושפכ"ד, ושבעות שוא והזכרת השם לבטלה שהוא כשבעות שוא, בין בלשון הקדוש ובין בלשון הגויים, [ועי' אבן עזרא (שמות כ, ז) ז"ל: ורבים חושבים כי הנושא השם לשוא לא עשה עבירה גדולה, ואני אראה להם כי היא קשה מכל הלאוין הבאים אחריו], עכ"ל.

ומשום מה נשמט פיסקא זו בספרו נהר שלום אך כנראה שהיה להם לרבוה"ק את נוסח דרשתו במילואה לגמרי, שהזכיר אז גם את העון החמור של שבעות שוא – שהוא כמבואר בדברי הרמב"ם כעון חטא' ממש, ובכל זאת המשיך הרש"ש הק' לומר ששעיר תשובה פתוחים כחיות, והתעוררות תשובה של שעת התקיעות תועיל גם לחטא זה, א"כ בע"כ מוכרח שתשובה בעת הזאת מכפרת גם על העון החמור של חטא' שוב מבואר שדברי רבוה"ק נאמרו בדקדוק רב וכדרכם בקדוש תמיד.